

NEDERLANDSCHE PRAEHISTORISCHE SLINGERSTEENEN

DOOR

H. J. POPPING.

Met teekeningen van G. Struiksma.

Een steenen bijl, een hamer, een lanspunt, een mes, d'at opviel door fraaien vorm en grootte, een geretoucheerd, symmetrisch pijlpuntje, dat waren zoo ongeveer de werktuigen en wapens onzer voorouders uit den steentijd, die tot voor kort werden geraapt door de zoekers naar praehistorica in onze vaderlandsche heide en zandverstuivingen. Zelfs de toch ook vaak fraaie en kunstvolle mikrolithen liet men liggen. Geen wonder, dat we in vrijwel alle Nederlandsche musea en particuliere verzamelingen tevergeefs de artefacten zullen zoeken, aan welke we hier eenige woorden willen wijden. Wij bedoelen de slingersteen en uit de voorgeschiedenis, de Schleudersteine der Duitschers.

Het zijn dan ook voor den leek van die heel gewone brokken vuursteen, die, zoo zal men u vertellen, overal en te allen tijde zijn te vinden op de heidevelden, waar het hier en daar van stukken silex wemelt. En toch is dit onjuist; de natuur vervormt de silex niet in de gestalte der slingersteen. Alleen de ervaren vuursteen-bewerker kon de brokken vuursteen in deze gestalte omvormen; uit deze artefacten spreekt evengoed het kunstgevoel en een streven naar het praktische als uit de mooiste mesolithische pijlspitsjes.

We schreven indertijd ¹⁾: „Wat ligt ook meer voor de hand, dan om aan te nemen, dat de primitieve mensch naast een stuk hout, een steen ter hand nam als werptuig: de eerste wapens in zijn handen”. Men wil dat de mensch in zijn jeugd de ontwikkelingsgeschiedenis der menschheid weer doorloopt; welnu, ziet de ruziemakende kwājongen z'n tegenstander bekogelen met steenen, die hij voor de hand opdraagt.

Laten we nu eens zien, wat de literatuur, zoowel de klassieke als

¹⁾ De praehistorische vuursteen-werkplaatsen in Friesland, in de „Vrije Fries”, deel 29.

de moderne ons vertelt van onze slingersteen. We hebben heel wat werken geraadpleegd, doch de oogst is poover geweest.

Tacitus in zijn „Germania” is niet duidelijk. Als hij de bewapening der Germanen aangeeft, zegt hij o.a.: „Een ruiter vergenoegt zich dan ook met schild en framje; het voetvolk slingert nog andere werptuigen: ieder draagt er verscheidene bij zich en weet ze, slechts gedekt door een onderkleed en een mantel, die hem in zijn bewegingen niet hindert, verbazend ver te werpen”. Hier kunnen zoowel werpsperen als werpsteen. In zijn „Jaarboeken” lezen we bij de beschrijving van een veldslag tegen de Cherusken: „... en na de legioenen een weinig te hebben teruggetrokken, beval hij (Caesar) de slingeraars en steenwerpers hun werptuig aan te wenden en den vijand te verjagen; uit de slingerwerktuigen werden steenen geworpen”. Hier noemt Tacitus dus naast de werktuigen, werptuigen om steenen te slingeren.

Cesar in zijn „Gallischen Oorlog” noemt het gebruik van „slingers, pijlen en werpmachines”. In een oorlog tegen de Nerviërs slingerden deze vanuit hun verschansing „gloeijende kogels van klei” op Caesars troepen. De Galliërs onder Vercingetorix bestookten — volgens Cesar — bij de belegering van Alesia de Romeinen met slingerkogels, pijlen en steenen.

Een relief op de Trajanuszuil stelt de bestorming van de hoofdstad der Daciërs voor; de Barbaren werpen met steenklompen van de wallen; een Barbaar onder de hulptroepen der Romeinen staat gereed om met een lederen slinger een steen ter grootte van een hoenderei te gooien. Een tweede relief dezer zuil geeft een gevecht der Romeinen en Daciërs, waarbij een krijger van het laatstgenoemde volk met de hand een steen van gelijke grootte werpt. Deze slingersteen. hebben een ronden vorm en zijn zoo ’t schijnt glad aan de oppervlakte.

Ook David bediende zich, toen hij Goliath versloeg, volgens het Bijbelverhaal, van gladde steentjes, die hij in de bedding van een beek had gezocht.

Dr. Holwerda²⁾ vermoedt in aarden balletjes, die in de woerden der Bataven worden gevonden, voorwerpen om met den slinger te worden geschoten. Ook Cesar noemde reeds gloeiende kogels van klei bij de Nerviërs. Deze ronde balletjes en steenen wijzen echter reeds op een teruggang of verdwijning der echte, oorspronkelijke, steencultuur; dergelijke voorwerpen konden onmogelijk die venijnige wonden veroorzaken als onze slingersteen. van silex. Kenden deze Barbarenstammen, die in nauwe aanraking leefden met de Romeinen, de oude vuursteen-techniek niet meer?

²⁾ Nederlands vroegste geschiedenis.

Twee grootmeesters in de bestudeering der praehistorie, Montelius en Sophus Müller, zijn voorzichtig, waar het de slingersteen en betreft. Sophus Müller ³⁾ schrijft: „Eine ganz andere Art von Wurf- waffen ist möglicherweise in jener fernen Zeit allgemeiner verwendet worden. Von den Wohnplätzen liegen in bedeutender Menge grössere und kleinere Feuersteinknollen (Flintknuder) vor, rings herum unregelmässig behauen, bald halbwegs kugelförmige, bald konische oder flache und in diesem Falle sowohl runde als viereckige, alle aber mit einer stark in Kanten und Spitzen gebrochenen Ober- fläche. Die Grösse variirt zwischen vier und zwölf Centimeter. Man hält sie allgemein für Wurf- waffen zur Verwendung bei Jagd oder im Kampf, und sie würden allerdings gefährliche Wunden verursachen können, wenn sie mit Kraft geschleudert werden. Nach verschiedenen Richtungen hin ist diese Deutung aber nicht ganz befriedigend. So begreift man unter anderm schwer wie es kommt, dass diese Knollen so massenweise auf den alten Wohnplätzen vorliegen; bei Vaalse (Falster) wurden gegen 400 Stück aufgelesen.“

De massa-vondsten van de „Flintknuder“, die soms gedaan zijn in de „Kjökken-Möddinger“ van Denemarken doet Sophus Müller twifelen aan het gebruik als slingersteen en dezer objecten. Gesteld, deze steenen werden voor een ander doel gebruikt; was dan hun groot aantal daarmee direct verklaard? We meenen dan ook, dat de twijfel van Sophus Müller op dezen grond niet gerechtvaardigd is en willen hierbij wijzen op een werkplaats onder Bakkeveen, waar we op een terrein van eenige vierkante meters meer dan 500 kleine mesjes en priemen vonden en op een dergelijk klein terreintje onder Diever, waar een honderdtal schrabbers waren achtergelaten. En meer dergelijke gevallen zijn ons bekend. We hebben hier zeer waar- schijnlijk te doen met ateliers of nederzettingen, die door een of andere catastrophie ontvolkt zijn. Op deze catastrophen- theorie zullen we thans echter niet nader ingaan.

Montelius ⁴⁾ schrijft: „Die theils für die Jagd, theils für den Krieg bestimmten Waffen, welche in der Steinzeit benutzt wurden, waren Dolche, Speere und Lanzen, Bogen und Pfeile, Aexte und Streithäm- mer, Keulen aus Holz und Stein samt Schleudern. Der Schild aus Holz und Fell war wahrscheinlich die einzige Schutz- waffe. Von Schleudern und Schilden wurden keine Ueberreste in Schweden gefunden, obwohl die Erfahrung von anderen Steinzeitvölkern lehrt, dass sie zweifellos nicht unbekannt waren“.

Latere onderzoekers hebben de slingersteen en wat links laten liggen. In den allerlaatsten tijd begint men weer meer aandacht ook

³⁾ Nordische Altertums- kunde, pag. 36.

⁴⁾ Kulturgeschichte Schwedens, pag. 24.

aan deze artefacten te schenken. Lothar F. Zotz⁵⁾ vermoedt in eivormige gneis- en granietsteen in de palaeolithische nederzetting der Teufelsküchen, slingersteen. Ook dr. van Giffen⁶⁾ vermeldt een slingersteentje van ander gesteente dan silex, gevonden in een hunebed bij Bronneger. Het is mogelijk, dat men dergelijke steentjes ook heeft gebruikt. Tenslotte kon men elken steen, die niet te licht of te zwaar was en goed in de hand of slinger lag, gebruiken. Veel practisch effect zullen dergelijke projectielen evenwel niet hebben gehad.

Onze blik richt zich dan ook meer naar de vuursteen, die men een veelhoeksvorm heeft gegeven met zooveel mogelijk scherpe uitsteeksels en die ook door Montelius en Sophus Müller worden bedoeld. Een dergelijke steen als treffer moet het slachtoffer een scherpe, gevaarlijke wonde toebrengen. Zijn uiterlijk doet ons herinneren aan de Morgenster der Middeleeuwen en de bronzen of ijzeren knots van 3000 of 2000 jaar terug.

Carl Engel geeft een afbeelding van een aldus behakten slingersteen van silex bij zijn beschrijving van een mesolithische vindplaats bij Maagdenburg⁷⁾. Volgens Engel leverde de „Maglemose-Calbe-Civilisation” ook meerdere soortgelijke slingersteen op. Otto Müller vond een 20-tal dezer artefacten in een mesolithische vindplaats bij Flötz.

Groot is het getal van slingersteen niet, dat tot dusverre door ons is gevonden in de praehistorische nederzettingen, maar opmerkenswaard is het, dat ze zich scherp laten splitsen in twee groepen. We geven hierbij in teekening eenige representanten van iedere groep. Ze zijn afkomstig uit een zestal Friesche en Drentsche nederzettingen. Het zich zoo scherp tot bepaalde typen uitsprekende, hier zoowel als in Deutschland, gelijk dit over 't algemeen het geval is met alle artefacten uit den steentijd, duidt op een cultuur, die zeer, zeer lang moet hebben doorgewerkt.

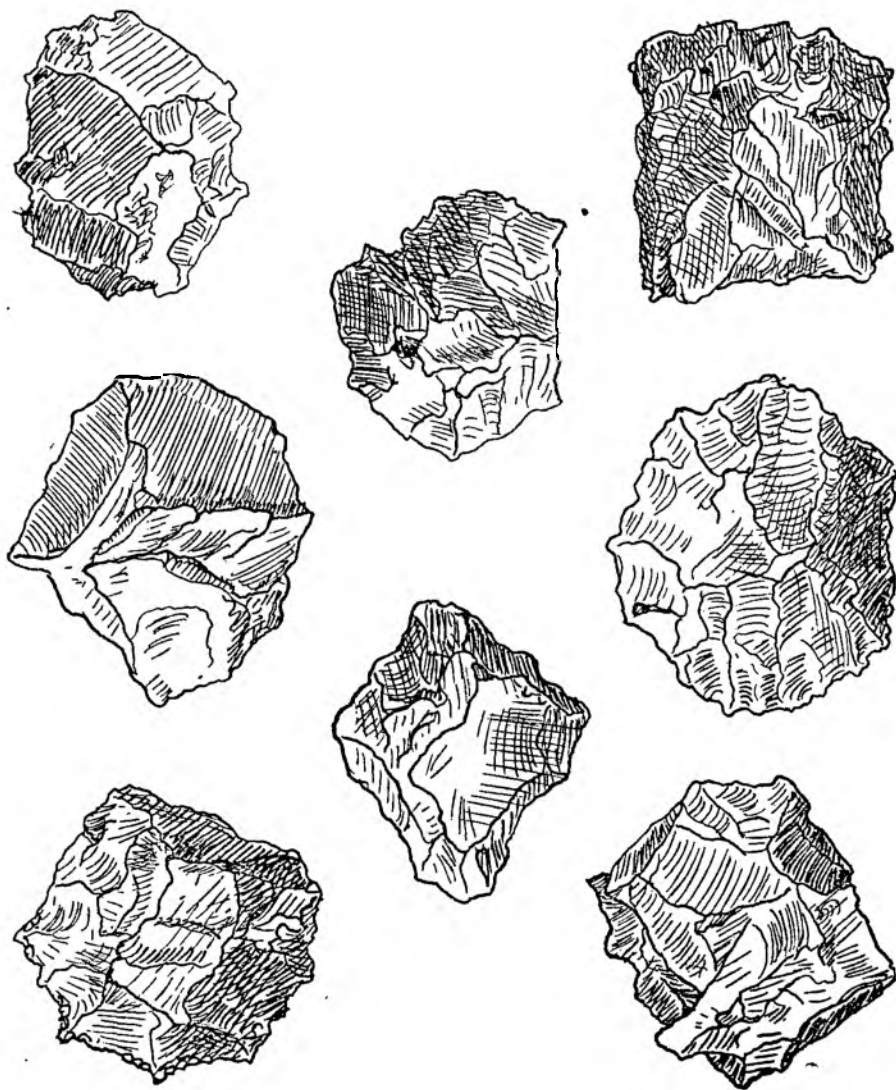
De acht steenen, veelhoeken, van afb. I wegen resp. 33, 37, 43, 43, 44, 48, 50 en 61 gram; de steenen van de tweede groep 17, 17, 18, 19, 20 en 25 gram. Er zal dus bij de vervaardiging dezer artefacten bij den steentijdmensch een zekere norm in gewicht of (en) grootte hebben bestaan.

De steenen van groep II zijn pyramide-vormig en hebben veel overeenkomst met de rond- of discusschrabbers. Ze onderscheiden zich hiervan o.a. door hun hoge, uitstekende centrum aan den bovenkant en het gemis der fijne randretouche. De retouchelijnen loopen bovendien zonder buiging naar de kanten. Enkele zijn aan de randen

⁵⁾ Praehistorische Zeitschrift, 1928.

⁶⁾ De hunebedden in Nederland II.

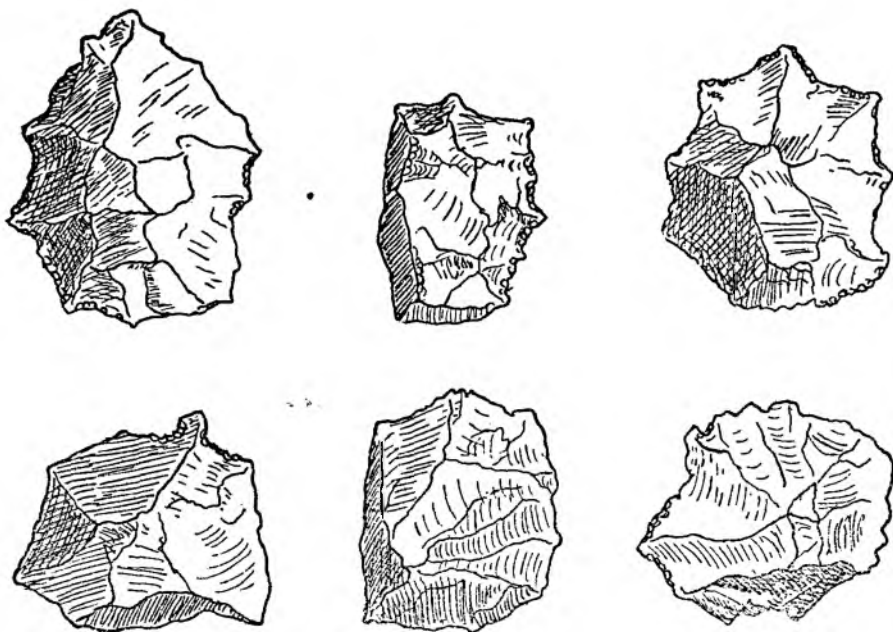
⁷⁾ Festschrift des Magdeburger Museums für Natur- und Heimatkunde 1928.

SLINGERSTEENEN Groep I. (Afb. op ware grootte).

nog wat nabehouwen, waardoor de hoeken scherper en meer uitstekend zijn geworden. De steenen dezer groep zijn zeer waarschijnlijk uitsluitend uit de hand geslingerd, terwijl men ze daarbij een draaiende beweging meegaf voor meerder effect als treffer.

Oppervlakkig zou men ook de steenen van groep I als schrabbers kunnen beschouwen; ze missen echter een voor elken schrabber karakteristiek vlakken kant, begrensd geheel of gedeeltelijk door fijnere retouche.

SLINGERSTEENEN Groep II. (Afb. op ware grootte).

Voor de vervaardiging van schrabbars werd vaak gebruik gemaakt van nucleï, de kernen, die overblijven, wanneer de spanen van den vuursteenknol zijn geslagen. Van één der hier afgebeelde steenen bestaat slechts de mogelijkheid, dat hij van nucleus tot slingersteen is bijgewerkt; bij de andere exemplaren is de bewerking tot slingersteen primair. Is de afslag bij nucleï vertikaal, bij schrabbars in ééne schuine richting, bij onzen slingersteen is de behouwing kris-kras in alle richtingen, hoewel ook hier geleid door het oog van den meester, den vakman.

Evenals de neolithische lanspunt of pijlspits met de zigzaglijn in de snijkanten, moeten deze steenen gevaarlijke wonden hebben veroorzaakt. Bij de gladde steenen hangt het effect geheel af van de kracht waarmee het projectiel treft; onze werptuigen van silex snijden en kerven meteen.

Of de slingerstenen van onze heiden in het midden- of jongsteentijdperk moeten worden geplaatst, zouden we niet durven uitmaken. Hoewel Engel en Otto Müller voornoemd deze artefacten in mesolithische nederzettingen vonden en Sophus Müller ze aantrof in de aansluitende „Kjökken-Möddinger”, is ons van eenige stelling hieromtrent niets bekend. Ze zullen vermoedelijk in het jongsteentijdperk ook nog zijn gebruikt, terwijl ze — zooals we zagen — ten tijde der Romeinen, bij sommige stammen althans, reeds waren ver-

vangen door de gladde onbewerkte exemplaren van gesteenten anders dan silex. Een ouderdomsbepaling op geologische gronden is in onze vindplaatsen in de landduinen niet mogelijk. Een paar steenen onze collectie toonen echter een zoo sterke patineering, als we zelden bij een vuursteenwerktuig onzer heiden hebben aangetroffen, wat op een zeer hoogen ouderdom van het voorwerp kan duiden.

Een lanspunt, een bijl en een pijlpunt kent een ieder; de mikrolithen worden ook reeds meer en meer bekend. We meenden goed te doen, de aandacht nu ook eens op dezen minder bekenden gast, den slingersteen, te vestigen, opdat ook hij bij het onderzoek naar prae-historica op onzen vaderlandschen bodem de belangstelling zal krijgen, die hij verdient.